

Підсумовуючи, зазначимо, що стаття 266 Кодексу адміністративного судочинства України потребує доповнення стосовно порядку розгляду адміністративних справ, пов'язаних із процесом конкурсного відбору кандидатів на посаду судді КСУ загалом, а також способів захисту порушеного права, які може застосувати Верховний Суд за наслідками розгляду адміністративних справ цієї категорії. Інакше право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, гарантоване статтею 55 Конституції України, буде ілюзорним.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України: Закон України від 27.07.2023 № 3277-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3277-20#n6>
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
3. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-43>

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Загурський Олександр Богданович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління,
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Сучасні умови воєнного стану в Україні висувають нові вимоги до системи судового захисту прав і свобод людини. Збройна агресія, масові переміщення населення, обмеження окремих конституційних прав та загроза правопорядку суттєво ускладнюють реалізацію правозахисної функції держави. Водночас саме судова влада залишається ключовим механізмом забезпечення законності, захисту фундаментальних прав і гарантування справедливості у надзвичайних обставинах.

Підвищення актуальності дослідження зумовлене необхідністю удосконалення процесуальних механізмів, адаптації процедур доступу

до правосуддя, зміцнення гарантій неупередженості та незалежності суду у воєнний період. Важливим аспектом є також питання дотримання міжнародних стандартів прав людини та їх коректної імплементації в умовах правового режиму воєнного стану.

У сучасних умовах, коли держави стикаються з викликами, пов'язаними з агресією, тероризмом та збройними конфліктами, особливого значення набуває питання забезпечення прав і свобод людини під час воєнного стану. Введення особливого правового режиму нерідко супроводжується обмеженнями конституційних гарантій, що створює загрозу порушення принципів верховенства права та демократії.

Судовий захист як механізм гарантування прав людини за будь-яких обставин є ключовим інструментом протидії свавілля та зловживанням владою. Проте в умовах воєнного стану функціонування судової системи ускладнюється через надзвичайні обставини, тимчасові обмеження та можливість застосування спеціальних правових режимів. Це актуалізує необхідність наукового аналізу ефективності судового захисту, зокрема щодо доступу до правосуддя, незалежності суддів та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Відповідно до Конституції України, «права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. За приписом ст. 64, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції» [1].

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України, скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів; створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [2].

В умовах воєнного стану судовий захист прав і свобод людини стикається з низкою системних проблем, пов'язаних із обмеженням правового поля, функціонуванням судової системи та дотриманням міжнародних стандартів. Ці виклики потребують ретельного аналізу,

оскільки вони безпосередньо впливають на реалізацію принципів верховенства права та доступності правосуддя:

1. *обмеження доступу до правосуддя.* Воєнний стан часто супроводжується тимчасовим призупиненням або обмеженням дії окремих процесуальних гарантій, що ускладнює доступ громадян до судового захисту. Зокрема, можливі:

- складнощі у поданні позовів через руйнування інфраструктури, переміщення населення або обмеження пересування;

- відкладення розгляду справ, пов'язаних із порушеннями прав людини, через перенавантаження судів або пріоритетність питань національної безпеки;

- обмеження прав на оскарження дій державних органів, якщо вони вживаються на підставі надзвичайних повноважень;

2. *питання незалежності судової влади.* У період воєнного стану посилюється вплив виконавчої влади на судову систему, що створює ризики:

- політичного тиску на суддів під час розгляду справ, пов'язаних із діяльністю державних органів;

- обмеження гарантій суддівської недоторканності у разі введення спеціальних правових режимів;

- втручання у судові процеси з боку військового командування або правоохоронних структур;

3. *відсутність чіткого механізму компенсації за порушення прав.* У разі масових порушень прав людини (наприклад, через бойові дії, примусові евакуації або застосування сили) виникають труднощі у:

- доказуванні збитків, особливо якщо державні органи посилаються на виняткові обставини;

- відшкодуванні моральної та матеріальної шкоди через відсутність спеціалізованих процедур;

- реалізації рішень судів, якщо вони стосуються дій військових або спецслужб;

4. *конфлікт між національною безпекою та індивідуальними правами.* Воєнний стан передбачає можливість обмеження окремих прав (наприклад, права на недоторканність житла, таємницю листування, свободу пересування). До того ж, такі обмеження часто:

- вживаються без чітких критеріїв пропорційності;

- не супроводжуються ефективним судовим контролем;

- можуть стати інструментом свавілля за відсутності прозорих механізмів оскарження;

5. *відповідність міжнародним стандартам.* Держава зобов'язана дотримуватися міжнародних зобов'язань у сфері прав людини навіть під час воєнного стану. Тим не менше, виникають питання щодо:

- ефективності міжнародних механізмів захисту (наприклад, звернень до ЄСПЛ або ООН у умовах війни);
- обмеження юрисдикції міжнародних органів через введення надзвичайних процедур;
- відсутності єдиної практики щодо тлумачення допустимих меж обмежень прав.

«Найнадійнішим і найефективнішим, але часто довготривалим способом захисту прав людини є звернення до суду. Тут захист прав здійснюється у встановленому порядку: людина, чії права порушені, не скаржиться, а, навпаки, вступає в суперечку з будь-якою особою чи посадовою особою, з будь-яким державним органом, як рівноправна сторона порушених прав. Формально перед судом усі рівні: і фізичні особи, і органи державної влади. Відповідно до Конституції України, відповідальність за судовий захист прав і свобод покладається на систему судів загальної юрисдикції та Конституційний Суд України» [3].

Таким чином, судовий захист прав і свобод людини в умовах воєнного стану набирає виняткової ваги, виступаючи наріжним каменем дотримання засад верховенства права та забезпечення базових демократичних норм. Попри об'єктивні виклики, викликані збройною агресією, обмеженням певних прав і свобод, судова гілка влади повинна зберігати незалежність та діяти як дієвий гарант справедливості.

По-перше, воєнний стан як специфічний правовий режим має значний вплив на механізми здійснення та захисту прав людини, породжуючи напруженість між потребами національної безпеки та обов'язком поважати особисті свободи. Обмеження окремих прав, навіть якщо вони можуть бути виправдані з огляду на надзвичайні обставини, потребують чіткого законодавчого врегулювання та суворого дотримання принципів співмірності та необхідності.

По-друге, судова гілка влади стикається з багатьма викликами, пов'язаними із збереженням незалежності та дієвості в умовах тимчасового посилення ролі виконавчої гілки влади. Відсутність адекватних гарантій для суддів, ризики політичного впливу та ускладнення доступу до правосуддя можуть підірвати довіру населення до державних інституцій.

По-третє, чинна система відшкодування за порушення прав людини в умовах воєнного стану часто виявляється недостатньо ефективною через труднощі доказування, бюрократичні перепони та відсутність спеціалізованих процедур. Це робить актуальною необхідність розробки спрощених механізмів відшкодування збитків, зокрема для тих, хто постраждав від бойових дій та примусового переселення.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. Дата звернення (28.04.2025).
3. Данильян О.Г., Дзьобан О.П. Захист прав людини України в умовах воєнного стану. Інформація і право. 2025. № 1 (52). С. 9-21.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-44>

ІНТЕГРАЦІЯ ОНЛАЙН-МЕДІАЦІЇ В СУДОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ДОСУДОВОЇ ФАЗИ

Ільков Василь Васильович

*доктор юридичних наук, професор, суддя,
Дніпропетровський окружний адміністративний суд
м. Дніпро, Україна*

У контексті трансформації судової системи України онлайн-медіація розглядається як ефективний інструмент для підвищення доступності правосуддя, особливо у справах незначної складності. Її розвиток обумовлений кількома факторами. По-перше, судова система України тривалий час перебуває в стані перевантаження, що уповільнює розгляд справ та знижує рівень довіри громадян до правосуддя. По-друге, цифровізація державних послуг і правової сфери відкрила нові можливості для дистанційного врегулювання спорів.

Важливим етапом на шляху до інтеграції онлайн-медіації стало прийняття Закону України «Про медіацію» у 2021 році [1], який вперше на рівні законодавства закріпив правову природу та основні принципи процедури медіації. Хоча закон прямо не регламентує формат онлайн-медіації, його положення дозволяють застосування дистанційних інструментів, зокрема відеозв'язку, електронного підпису, онлайн-платформ тощо.

Світовий досвід підтверджує, що обов'язковість досудового медіаційного етапу, зокрема в онлайн-форматі, суттєво знижує навантаження на судову систему. Прикладом є модель Online Civil Money Claims у Великій Британії, де з 2024 року всі позови до